

УДК 343.2.01

В. О. Туляков, М. А. Тулякова

ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ

Відомо, що історична спадщина, геополітичне розташування України передбачають певну наступність позицій і концепцій радянської правової доктрини, які, власне кажучи, є своєрідним тягарем, що знаходиться в протидії з тенденціями гармонізації національного законодавства із європейським законодавством кримінального профілю. До того ж системи концептуальних ідей, на яких ґрунтується сучасне кримінальне законодавство України і які складають сучасну кримінально-правову доктрину, доволі різняться між собою. Багато у чому це зумовлено процесами становлення молодшої Української держави, революційними змінами в економічній і політичній сферах суспільства, змінами суспільної свідомості, нарешті, — парадоксами сучасної делегованої демократії, яка у певному сенсі детермінує стрибкоподібні зміни у кримінальній політиці і кримінально-правовій ідеології.

Згідно з класичною точкою зору це, як правило, неприпустимо, особливо у кримінальному праві, яке через свій примусовий характер і каральну сутність зобов'язано бути найстабільнішою галуззю, що не сприймає різких змін і стрибкоподібних вирішень питань, пов'язаних із криміналізацією і декриміналізацією діянь, а в цілому — із стабільною політикою у царині кримінально-правової протидії злочинності.

До того ж українській кримінально-правовій науці бракує фундаментальних досліджень з проблем філософії кримінального права, визначення сутності сучасних підходів до права криміналізації та права покарання, використання превентивних заходів і заходів безпеки у кримінально-правових відносинах. Структурно-функціональний аналіз кримінального права вимагає від сучасних дослідників зосередження не тільки на проблематиці догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід), чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), але й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми в загалом як само організованого правового явища [1].

З цього боку кримінальне право повинно бути розглянутим як відкрита складна система, що знаходиться у постійному динамічному розвитку, взаємодії із суспільством, відтворюючись в процесі правореалізації. Це можливо як шляхом використання старих кримінально-правових заборон до нових ситуацій (інтерпретація кримінально-правової норми), так і шляхом послідовних змін правової системи, інноваційного відтворення права (прийняття нової редакції, криміналізація діяння, пеналізація заборони). Згадаємо, що майже центральним аргументом при прийнятті нового КК України 2001 року була масова безсистемна криміналізація за майже 30 років його існування.

Проте те, що суперечило буттю права в епоху модерну та класицизму, стало

сутністю взаємодії права (в тому числі і кримінального) і суспільства в пост-модерністський період.

Неможливість виключно раціональної трактовки стабільності соціальних відносин та процесів обумовлює розгляд образу права як динамічної структури, що послідовно відтворює старі та формує нові правила поведінки. При цьому становлення права «забезпечується трансляційною та селективною функціями культури (правової культури)» [2], де перша обумовлює інтерпретацію норми, а друга інновацію, формулювання нових кримінально-правових заборон, які відповідають існуючим реаліям сучасного буття.

Доказом такої динамічності кримінальної політики, що забезпечує гомеостаз суспільства, є тенденції внесення змін та доповнень до чинного КК [3] за умов проголошення лозунгу стабільності кримінально-правових відносин, що насправді уявляється соціо-політичною фікцією, а не принципом кримінальної політики держави.

В такому сенсі динаміка кримінального права виступає не тільки і не стільки як процес правореалізації шляхом примусового чи вільного використання, виконання, непорушення, застосування правової заборони, але й (можливо, поперше) процес формування та інтерпретації кримінально-правових норм у відповідності із потребами суспільного розвитку.

Тобто у сучасних умовах динаміка кримінального права визначає процес постійного становлення та розвитку, відтворення кримінально-правових заборон. Причому слід зазначити, що цей процес знаходиться у розвитку відповідно до двох концептів: формування правового хаосу та нейтралізації останнього шляхом кардинальних (чи інтерпретаційних) змін у правовому регулюванні.

З цього боку формування правового хаосу є невід'ємною частиною розвитку взаємодії між кримінальним правом та суспільством за умов динамічних та не завжди послідовних змін у системі кримінально-правового реагування, що відображують очікування керуючої еліти та потреби суспільства. Збільшення кількості заборон веде до дестабілізації правового буття, а отже, до необхідності майбутнього прийняття нової редакції кримінального закону в цілому.

В цілому такий синергетичний підхід дає можливість з'ясування закономірностей реальних процесів самоорганізації кримінально-правових відносин у сучасному бутті.

Вважаємо, що до них можуть бути віднесені такі положення [4].

1. Система кримінально-правових заборон має тенденцію до поширення та ускладнення. Водночас, спрощення структури веде до зниження якості правового регулювання («Якщо ви відкрили банку з червцями, єдиний шлях засунути їх назад — взяти більшу банку» — Закон динамічно взаємодіючих систем).

2. Девіації акумулюються до моменту їхньої нейтралізації. Зростання девіантної поведінки поруч із зловживаннями правом є нормою у сучасному суспільстві. Патологічним стає послідовне виконання правових заборон. Проте культурна чи правова нейтралізація заборони та аккультурація девіації веде до зниження тиску кримінальності у суспільстві.

3. Кримінальна заборона сьогодення знаходиться в постійному розвитку,

стабільна заборона минулого також знаходиться у розвитку. У першому випадку мова йде про необхідність постійної корекції відносно нових заборон (комп'ютерні злочини, наприклад). У другому, — про інтерпретаційні процеси у достатньо інерційному кримінальному законодавстві, які дозволяють, використовуючи аналогію права *sui generis* (призначення заходів безпеки та соціального захисту в КК), поширене тлумачення застосування певної норми Верховним Судом, розповсюджувати старі норми на нові види відносин.

4. Кримінально-правові заборони кореспондують із поширеністю дозволу на злочинну поведінку чи на зловживання правом серед населення. Кримінально-правове попередження злочинів — це дія кримінального Закону в цілому, а не виключно окремих його норм та інститутів. Норми з подвійною превенцією, злочини без жертв, мета покарання є підтвердженням цієї тези, оскільки превентивна функція останніх є адитивною, а не основною. Відповідність кримінально-правової заборони оцінці такої заборони у населення робить закон ефективним, в іншому разі справа йде про розповсюдження аномії і правового хаосу, що відображується як у правовому нігілізмі населення, так і в революційній цілеспрямованості дій керуючої еліти на задоволення власних потреб.

5. Інтерпретація норми покриває сенс норми. Розповсюдженість доктринального тлумачення однієї норми представниками різних шкіл призводить до розбіжностей у правозастосуванні, що неприпустимо при доволі динамічному розвитку законодавства.

6. Кримінальна заборона певним чином протидіє розвитку соціального прогресу, оскільки девіантна поведінка несе в себе (в окремих випадках) позитивні новації.

7. Потреба в інтерпретаторах залежить від розповсюдженості заборон.

Зрозуміло що наведені закономірності носять операціональний характер та потребують подальшого розвитку та наукового дослідження в сенсі опрацювання моделі динаміки кримінально-правових відносин, формування та реалізації заборон поруч із розвитком доктрини кримінального права. Проте перехід від розуміння злочинності як форми реалізації антигромадської поведінки відринутих індивідів, до описання його як невід'ємної частини процесу суспільного розвитку, нерозривно пов'язаної з іншими формами людської активності у конкретних історичних умовах, є об'єктивною реальністю. Саме це дозволяє розглядати кримінальне право в епоху постмодерну динамічно, в його системних і стійких взаємозв'язках із іншими видами соціальних норм, взаємозв'язках, що визначаються параметрами розвитку суспільства і самі їх визначають.

Література і примітки

1. Бачинин В. А. Социально-правовая реальность как предмет макросоциологического анализа // Журнал социологии и социальной антропологии. — 2002. — № 2. — С. 65.
2. Честнов И. Л. Сипергетика права как один из возможных ответов на вызов постмодерна // Сипергетика и право: Труды теоретического семинара юридического факультета СПбИВЭСЭП. — С.Пб., 2001 — Вып. 5. — С. 33.
3. Див. зміни і доповнення, які було внесено до КК України 2001 р. законами України від 17 січня 2002 року № 2953-III, ОВУ, 2002 р., № 7, ст. 276, від 7 березня 2002 року № 3075-III, ОВУ,

- 2002 р., № 14, ст. 700, від 16 січня 2003 року № 430-IV, ОВУ, 2003 р., № 6, ст. 212, від 6 лютого 2003 року № 485-IV, ОВУ, 2003 р., № 7, ст. 275, від 3 квітня 2003 року № 662-IV, ОВУ, 2003 р., № 17, ст. 741, від 3 квітня 2003 року № 668-IV, ОВУ, 2003 р., № 17, ст. 746, від 3 квітня 2003 року № 669-IV, ОВУ, 2003 р., № 17, ст. 747, від 15 травня 2003 року № 744-IV, ОВУ, 2003 р., № 23, ст. 1016, від 22 травня 2003 року № 850-IV, ОВУ, 2003 р., № 25, ст. 1173, від 5 червня 2003 року № 908-IV, ОВУ, 2003 р., № 27, ст. 1312, від 10 липня 2003 року № 1098-IV, ОВУ, 2003 р., № 33, ст. 1776, від 11 липня 2003 року № 1130-IV, ОВУ, 2003 р., № 32, ст. 1690, від 18 березня 2004 року № 1626-IV, ОВУ, 2004 р., № 15, ст. 1027, від 18 травня 2004 року № 1723-IV, ОВУ, 2004 р., № 23, ст. 1545, від 16 грудня 2004 року № 2252-IV, ОВУ, 2005 р., № 2, ст. 58, від 21 грудня 2004 року № 2276-IV, ОВУ, 2005 р., № 2, ст. 64, від 23 грудня 2004 року № 2289-IV, ОВУ, 2005 р., № 2, ст. 69, від 11 січня 2005 року № 2308-IV, ОВУ, 2005 р., № 4, ст. 184, від 12 січня 2005 року № 2322-IV, ОВУ, 2005 р., № 6, ст. 340, від 3 березня 2005 року № 2456-IV, ОВУ, 2005 р., № 13, ст. 656, від 31 травня 2005 року № 2598-IV, ОВУ, 2005 р., № 26, ст. 1482, від 6 липня 2005 року № 2734-IV, ОВУ, 2005 р., № 30, ст. 1772, від 22 вересня 2005 року № 2903-IV, ОВУ, 2005 р., № 41, ст. 2594, від 18 жовтня 2005 року № 2984-IV, ОВУ, 2005 р., № 44, ст. 2758, від 17 листопада 2005 року № 3108-IV, ОВУ, 2005 р., № 49, ст. 3048, а також Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004.
4. <http://ccat.sas.upenn.edu/rs/2/dynamics.html>

УДК 343.9.01:32

Н. А. Зелінська

КОНЦЕПТ «ПОЛІТИЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ»

Політична злочинність має широкий спектр виявів, тому дуже важко окреслити концептуальні рамки цього поняття. «Сама оцінка злочинності чи незлочинності діянь політичних підлягає найбільш сильним коливанням», — писав І. Я. Фойницький [1]. Політичні злочини «сконцентровані» навколо державної влади. Вони можуть бути засобом досягнення влади чи впливу на неї (опозиційна чи «антидержавна» політична злочинність — злочинність «знизу») або засобом утримання і зловживання владою («державна» злочинність — злочинність «зверху» чи тоталітарна злочинність) [2]. Особливий вид політичної злочинності складають злочини, які важко з достатнім ступенем визначеності віднести до однієї з названих категорій — це злочини, скоєні в умовах неефективності державної влади, наприклад у ситуації збройного конфлікту усередині держави.

Притому що опозиційні політичні злочини і злочини влади знаходяться на різних полюсах політичної злочинності, вони мають генетичний зв'язок. Переможці завжди піддавали репресіям переможених. Найбільш жорстокі репресії встановлювали правителі, що прийшли до влади нелегітимним шляхом. «Колішні» політичні злочинці, одержавши разом із владою можливість називати політичними злочинцями своїх переможених ворогів, улаштовували політичні процеси, обвинувачуючи в політичних злочинах своїх опонентів. Таким чином, вони створювали тисячі мнених «політичних злочинців». Приводячи до влади нелегітимні уряди, революції встановлювали найжорстокіші диктатури.

Так, саме політичні процеси стали знаряддям терору Великої Французької